УДК 004.85, 004.416.3

М.В. ПІКУЛЯК*

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ МУЛЬТИМНОЖИН ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО КВАНТОВОГО НАБОРУ НАВЧАЛЬНОГО КОНТЕНТУ

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника», Івано-Франківськ, Україна

Анотація. *У статті розглянуто застосування теорії мультимножин для побудови індивідуальної навчальної траєкторії студента в адаптивній системі дистанційного навчання. Описана технологія дає змогу побудувати базу знань навчального контенту на основі найменших неподільних квантів інформації.*
Ключові слова: *адаптивна система, теорія мультимножин, база знань, квант інформації.*

Аннотация. *В статье рассмотрено применение теории мультимножеств для построения индивидуальной учебной траектории студента в адаптивной системе дистанционного обучения. Описанная технология позволяет построить базу знаний учебного контента на основе наиболее неделимых квантов информации.*
Ключевые слова: *адаптивная система, теория мультимножеств, база знаний, квант информации.*

Abstract. *The article deals with multisets theory application to form individual learning trajectory of a student in adaptive system of distance learning. The described technology allows to build a knowledge base of educational content based on the smallest indivisible quantum information.*
Keywords: *adaptive system, multisets theory, knowledge base, quantum information.*

1. Вступ

Сучасний навчальний процес важко уявити собі без використання комп'ютерних посібників, збірників задач, тренажерів, лабораторних практикумів, довідників, енциклопедій, тестуючих і контролюючих систем та інших комп'ютерних засобів навчання [1].

І хоча на ринку освітніх послуг сьогодні представлено чималу кількість як зарубіжних, так і вітчизняних навчальних комп'ютерних продуктів, розробка нових ефективних систем передачі знань, що базуються на найбільш передових інформаційних технологіях та засобах навчання, в даний час є досить актуальною задачею й вимагає нових підходів до проблем практичної її реалізації.

Як показує проведений аналіз відомих програмних продуктів у системі дистанційної освіти (ANGEL, BlackBoard, Moodle, Lotus LearningSpace, WebCT), для побудови бази знань навчального матеріалу широко застосовуються формальні (числення предикатів, логіка висловлювань) та неформальні (семантичні, реляційні, продукційні, фреймові) моделі представлення.

У даній роботі описується використання теорії мультимножин для побудови бази знань навчального контенту в адаптивній навчальній системі, що дає змогу в зручний спосіб програмно забезпечити сукупність окремих елементів (квантів) навчальної області та встановити зв'язки між ними.

2. Огляд літературних джерел

Зародження теорії мультимножин пов'язано з бурхливим розвитком багатьох галузей дискретної математики. Передумовою її появи послужило те, що засоби класичної мови канторівської теорії множин виявились недостатніми для вирішення задач, де досліджувалися сукупності об'єктів, серед яких зустрічаються і однакові елементи.

У зв'язку з цим із середини минулого століття все більшої ваги починає набувати поняття мультимножини, у структурі якої досліджуються сукупності елементів, що можуть повторюватись довільну кількість разів. Зокрема, В. Блізард представив розгорнутий огляд теорії мультимножин, увівши змістовні визначення, та дослідив специфіку їх застосування [2].

Д. Кнут в [3] описав операції об'єднання, перетину та додавання мультимножин, а Дж. Альберт в [4] представив алгебраїчні властивості мультимножин.

В.Н. Сачковим було введено поняття первинної та вторинної специфікації [5], яке виявилось зручним для опису та характеризації мультимножин.

У 70-ті роки до вивчення мультимножин епізодично звертаються різні автори (Б.С. Стєчкін, В.І. Большаков, К. Грін, Д.А. Клейтман, М. Ліпскі та ін.), а присвячені мультимножинам розділи займають достойне місце на сторінках класичних монографій М. Айгнера [6] та Р. Стенлі [7].

Загальні комбінаторні теореми про сполучення та перестановки на мультимножинах доведені Р.А. Заторським в [8], яким також побудовані ефективні алгоритми пошуку рішення подібних задач.

Поняття множини є частковим випадком поняття мультимножини. Тому всі операції теорії множин переносяться на випадок мультимножин.

Крім математики, мультимножини набули широкого застосування в фізиці, філософії, психології, логіці, лінгвістиці. В кінці минулого століття все більше авторів починають використовувати теорію мультимножин для комп'ютерних досліджень. Зокрема, елементи застосування мультимножин у базах даних (БД) описані в роботі Ж. Ламперті, який над таблицями проводив різного роду мультимножинно-орієнтовані маніпуляції [9].

Завдяки введенню спеціальних конструкцій значень-мультимножин (multiset value constructor) та агрегатних функцій (collect, fusion, intersect), мультимножини набули широкого застосування в SQL-подібних мовах [10].

Теоретичні питання побудови баз даних на основі мультимножин досліджені також у працях Л. Лібкіна та Л. Вонга, які особливу увагу приділили мові запитів для мультимножин [11].

Незважаючи на те, що теорія мультимножин та практика їх застосування знаходяться на початковому етапі свого становлення, на сьогодні у світі відомо багато успішних прикладів її використання:

- для аналізу складних систем та моделювання задач комбінаторики [12];
- для вирішення задач прогнозування у штучному інтелекті [13];
- у математичному програмуванні [14];
- у методах обробки інформації [15];
- у визначенні основних понять мереж Петрі [16];
- в задачах розпізнавання образів символів [17];
- для проведення обрахунків у табличних базах даних та ДНК-обчисленнях [18].

Оскільки під час проектування та наповнення бази знань в адаптивній навчальній системі, що розробляється, окремі кванти інформації утворюють сукупності елементів, які можна розглядати як скінченні мультимножини, тому апарат мультимножин використовується як математичний об'єкт дослідження задачі квантування навчального контенту.

3. Постановка задачі дослідження

Мета статті – розглянути питання щодо застосування мультимножинних маніпуляцій для побудови навчальної траєкторії студента в адаптивних системах передачі знань.

Виходячи з поставленої мети, в роботі вирішуються такі задачі:

– теоретичне обґрунтування основних понять теорії мультимножин;

– розробка мультимножинної моделі бази знань навчального контенту;

– практична реалізація описаної технології та дослідження навчальної поведінки студента під час адаптивного навчання;

– дослідження ефективності застосування мультимножинних операцій над даними в автоматизованих комп’ютерних програмах.

4. Основні поняття та означення теорії мультимножин

Для квантової прив’язки навчального контенту вводимо основні означення та поняття, що визначені в загальній теорії мультимножин [19, 20]:

Означення 1. Мультимножиною A називають довільний невпорядкований набір елементів деякої множини $[A]$, яку називають базисом цієї мультимножини. Кратність k входження елемента a множини $[A]$ в мультимножину A позначають через $a^k \in A$.

Нижче будемо розглядати лише мультимножини, що складаються із скінченного числа елементів, тобто скінченні мультимножини.

Розглянемо поняття первинної та вторинної специфікації мультимножини [5].

Означення 2. Первинною специфікацією мультимножини A із базисом $[A]=\{a_1,a_2,\ldots,a_n\}$ і відповідними кратностями елементів цього базису $k(A)=\{k_1,k_2,\ldots,k_n\}$ називають символ $\left[a_1^{k_1},\ldots,a_n^{k_n}\right]$. Кратності k_i у первинній специфікації називають також її показниками.

Таким чином, кожна мультимножина однозначно задається за допомогою первинної специфікації, яка відповідає їй. Зауважимо, що кратності елементів $k(A)=\{k_1,k_2,\ldots,k_n\}$ мультимножини A задовольняють рівняння:

$$k_1+k_2+\ldots+k_n=|A|,$$

де $|A|$ – потужність цієї мультимножини.

Якщо мультимножина A складається із m елементів, то $|A|=m$ і її називають m-мультимножиною.

Означення 3. Нехай серед кратностей $k(A)=\{k_1,k_2,\ldots,k_n\}$ елементів базису $[A]=\{a_1,a_2,\ldots,a_n\}$ мультимножини A є λ_1 одиниць, λ_2 двійок і т.д. λ_n n-ок, тоді символ $\left[\left[1^{\lambda_1}2^{\lambda_2}\ldots n^{\lambda_n}\right]\right]$ називають вторинною специфікацією мультимножини A.

Очевидно, що показники $\lambda(A)=\{\lambda_1,\lambda_2,\ldots,\lambda_n\}$ вторинної специфікації мультимножини A задовольняють рівність $\lambda_1+2\lambda_2+\ldots+n\lambda_n=|A|$.

На мультимножинах вводять операції, аналогічні до операцій на множинах [20]. При цьому всі позначення, введені для операцій над множинами, зберігають і для аналогічних операцій над мультимножинами. Якщо в мультимножині деякий елемент базової множини відсутній, то вважають, що його кратність у цій мультимножині дорівнює нулю. Позначимо через $k_a(A)$ кратність елемента a в мультимножині A.

Мультимножину B називають підмультимножиною мультимножини A, якщо виконується співвідношення $[B]\subseteq[A]$ і для всіх $a\in[B]$ виконується нерівність $k_a(B)\le k_a(A)$. В такому випадку кажуть, що мультимножина B міститься в A або B включено в A [21]: тобто кратність входження всіх a в мультимножині B не перевищує їх кратності в мультимножині А. Якщо підмультимножина B мультимножини A має потужність m, то її називають m-підмультимножиною мультимножини A.

Об'єднанням $A \cup B$ двох мультимножин A і B називають таку мультимножину C, що $[C]=[A]\bigcup[B]$, і для довільного $a\in[C]$ виконується рівність $k_a(C)=\max\left(k_a(A),k_a(B)\right)$.

Перетином $A\cap B$ двох мультимножин A і B називають мультимножину C, для якої виконується рівність $[C]=[A]\bigcap[B]$, причому для кожного елемента $a\in[C]$ справедлива рівність $k_a(C)=\min\left(k_a(A),k_a(B)\right)$.

Сумою $A+B$ двох мультимножин A і B називають таку мультимножину C, що $[C]=[A]\bigcup[B]$, і для кожного $a\in[C]$ виконується рівність $k_a(C)=k_a(A)+k_a(B)$. Ця операція не має аналога для звичайних множин. Якщо мультимножини A і B лінійні, то і їх сума $A+B$ є лінійною мультимножиною.

Якщо для кожного елемента a з перетину $A+B$ двох мультимножин A і B виконується нерівність $k_a(B)\le k_a(A)$, то можна говорити про різницю $A-B$ мультимножин A і B. Вона визначається на базі $[A]$ мультимножини A так, що для кожного елемента $a\in[A]\setminus[B]$ виконується рівність $k_a(A-B)=k_a(A)$, а для кожного $a\in[A]\bigcap[B]$ – рівність $k_a(A-B)=k_a(A)-k_a(B)$.

5. Побудова мультимножинної моделі бази знань

Оскільки весь навчальний матеріал курсу (теми) у розробленій адаптивній системі розбивається на найпростіші неподільні кванти інформації k_j, $j=1,2,\ldots,m$, то кожному завданню тесту $t_i, i=1,2,\ldots,n$ відповідає мультимножина $T_i=\{k_1^{\lambda_{i1}},k_2^{\lambda_{i2}},\ldots,k_m^{\lambda_{im}}\}, i=1,2,\ldots,n$ квантів, які потрібно знати та вміти використовувати, роблячи потрібні висновки.

Нехай при перевірці засвоєння курсу правильно виконано s наборів тестових завдань. Для того, щоб встановити незасвоєні кванти інформації, необхідно проаналізувати мультимножину, яка є сумою мультимножин, що відповідають наборам тестів з негативними відповідями. Очевидно, що кванти інформації, що відповідають негативним відповідям з найбільшими показниками, не засвоєні, тому на повторне вивчення подається матеріал курсу, що базується на цих квантах.

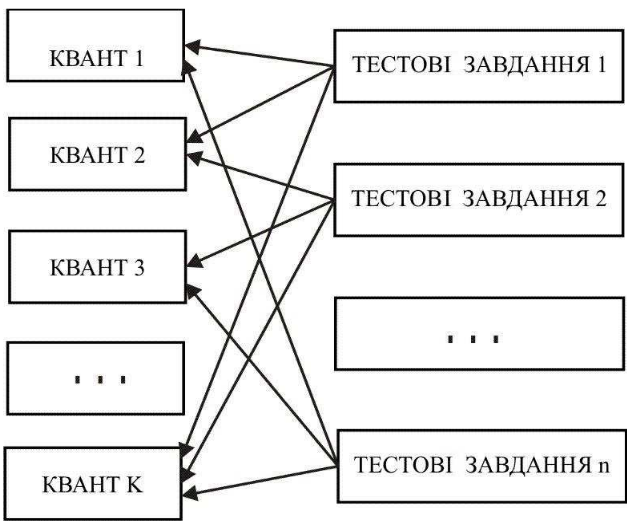

Рис. 1. Прив'язка тестових завдань та квантів

Розглянемо загальний приклад з метою визначення незасвоєних квантів. При побудові наборів тестових завдань, як правило, в одному і тому самому наборі окремий квант інформації може бути перевірений за допомогою різних за складністю завдань довільну кількість разів. Припустимо, що в тестовому наборі t_1 використовуються r_1-завдань, які перевіряють рівень знання кванта k_1, r_2-завдань, які перевіряють рівень знання кванта k_2, і т.д., r_k-завдань – рівень знання кванта k_k (рис. 1).

Тоді тестовому набору t_1 буде відповідати мультимножина T_1 з наступною первинною специфікацією:

$$T_1 = \{k_1^{r_1}, k_2^{r_2}, ..., k_k^{r_k}\}.$$

Аналогічно тестовому набору t_n буде відповідати мультимножина T_n:

$$T_n = \{k_1^{m_1}, k_2^{m_2}, ..., k_k^{m_k}\},$$

в якій квант k_1 зустрічається m_1 раз, $k_2 - m_2$ раз і т.д., $k_k - m_k$ раз.

За підсумками тестування для кожного студента формуються результуючі мультимножини T_{ci}, які будуються на основі квантів, прив'язаних до тестових завдань, по яких було отримано негативну відповідь. Після проведення сумування початкових та результуючих мультимножин, а також нормування індексів при однакових номерах квантів, навчальна система для кожного студента формує індивідуальний набір квантів для повторного чи поглибленого вивчення.

6. Приклад реалізації квантово-мультимножинної технології

Реалізацію описаної технології розглянемо на прикладі вивчення теми "Бази даних". Під час засвоєння лекції "Моделі даних та концептуальне моделювання" навчальний матеріал було розбито на кванти $k_1, k_2, ..., k_{10}$, кожному з яких відповідав окремий параграф лекції (рис. 2).

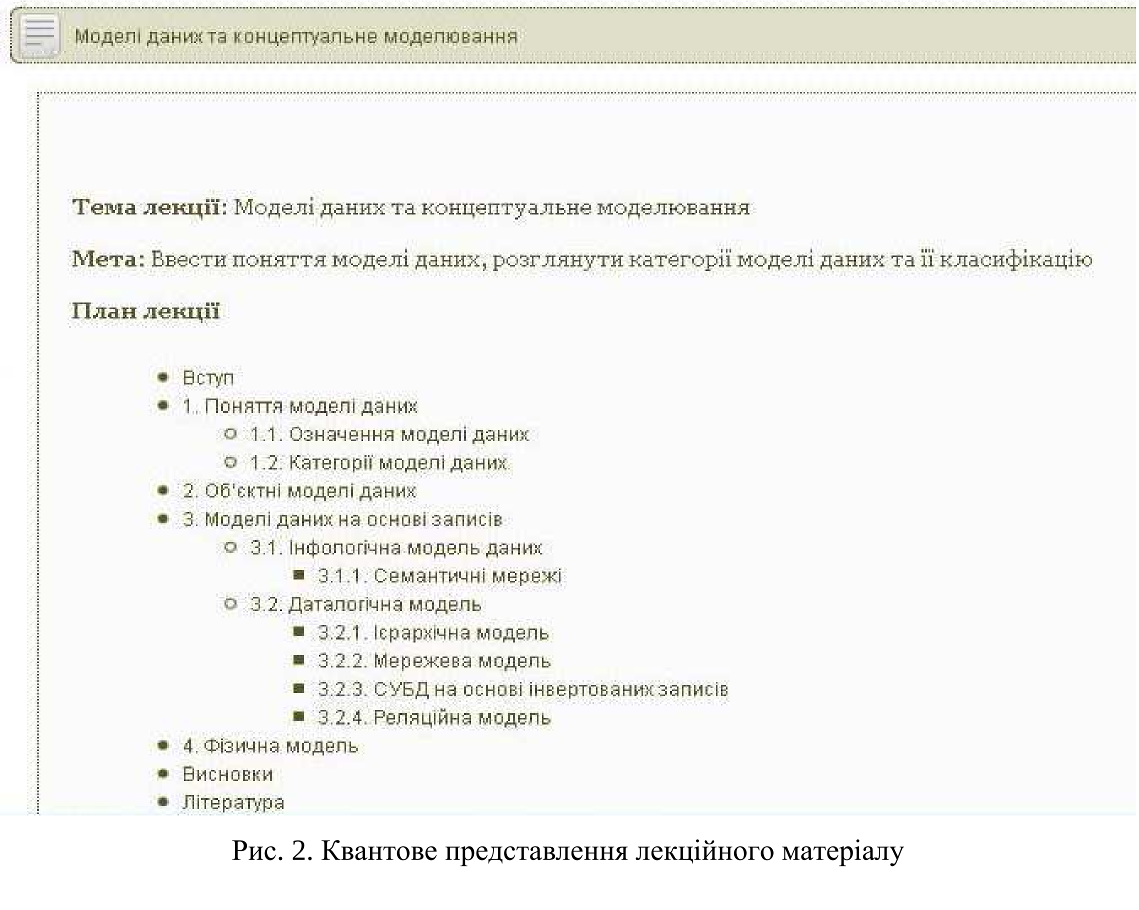

Рис. 2. Квантове представлення лекційного матеріалу

Для перевірки рівня засвоєння даної лекції в навчальній системі було розроблено 50 тестових завдань. Окремий тестовий набір, за яким проводилося тестування, складався з 15 запитань, кожне з яких було прив'язане до відповідного кванта k_i.

Подальше налаштування навчальної траєкторії адаптивна система здійснює за результатами проведених трьох тестувань:

1) початкове тестування (проводиться після вивчення лекційного матеріалу);

2) проміжне тестування (після виконання додаткових практичних завдань);

3) підсумкове завершальне тестування.

Під час тестування студента А навчальною системою було сформовано три набори тестових завдань t_i, кожному з яких відповідає мультимножина T_i квантів k_i, знання яких перевіряється відповідним тестовим питанням:

$$t_1 \to T_1 = \{k_1^1, k_2^2, k_3^1, k_4^1, k_5^2, k_6^1, k_7^2, k_8^1, k_9^3, k_{10}^1\},$$

$$t_2 \to T_2 = \{k_1^3, k_2^3, k_3^1, k_5^3, k_6^2, k_7^1, k_9^1, k_{10}^1\},$$

$$t_3 \to T_3 = \{k_1^2, k_2^2, k_3^1, k_4^2, k_5^2, k_7^2, k_8^2, k_9^1, k_{10}^1\}.$$

Індекси над квантами визначають кількість повторень відповідного кванта в окремому тестовому наборі.

Оскільки, як було показано вище, на мультимножинах зберігається операція додавання, то, застосувавши сумування до мультимножин T_i, визначимо максимально можливу кількість повторень кванта k_i в усіх наборах тестових завдань:

$$\sum_1^3 T_i = \{k_1^1, k_2^2, k_3^1, k_4^1, k_5^2, k_6^1, k_7^2, k_8^1, k_9^3, k_{10}^1\} + \{k_1^3, k_2^3, k_3^1, k_5^3, k_6^2, k_7^1, k_9^1, k_{10}^1\} + \tag{1}$$
$$\{k_1^2, k_2^2, k_3^1, k_4^2, k_5^2, k_7^2, k_8^2, k_9^1, k_{10}^1\} = \{k_1^6, k_2^7, k_3^3, k_4^3, k_5^7, k_6^3, k_7^5, k_8^3, k_9^5, k_{10}^3\}.$$

Після завершення тестування для кожного студента системою формуються результуючі мультимножини T_{ci}, побудовані на основі квантів, що стосуються тестових питань, по яких було отримано негативні відповіді.

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
Tc1	0	1	0	0	0	1	1	0	1	1
Tc2	0	1	0	0	2	0	1	0	0	0
Tc3	1	0	1	1	1	0	1	2	1	1
	1	2	1	1	3	1	3	2	2	2

Рис. 3. Прив'язка неправильних відповідей та квантів

Зокрема, для студента А, який брав участь у дослідженні, в системі було отримано такі результуючі мультимножини T_{c1}, T_{c2}, T_{c3} (рис. 3):

$$T_{c1} = \{k_2^1, k_6^1, k_7^1, k_9^1, k_{10}^1\},\ T_{c2} = \{k_2^1, k_5^2, k_7^1\},\ T_{c3} = \{k_1^1, k_3^1, k_4^1, k_5^1, k_7^1, k_8^2, k_9^1, k_{10}^1\},$$

в кожній з яких індекс над квантом k_i вказує на кількість тестових питань, по яких було отримано негативну відповідь стосовно кванта k_i в окремому тестовому наборі.

Підсумувавши індекси при однакових номерах квантів, можна зробити висновок, які кванти є найбільш суттєвими для повторного їх вивчення:

$$\sum_1^3 T_{ci} = \{k_2^1, k_6^1, k_7^1, k_9^1, k_{10}^1\} + \{k_2^1, k_5^2, k_7^1\} + \{k_1^1, k_3^1, k_4^1, k_5^1, k_7^1, k_8^2, k_9^1, k_{10}^1\} = \tag{2}$$
$$\{k_1^1, k_2^2, k_3^1, k_4^1, k_5^3, k_6^1, k_7^3, k_8^2, k_9^2, k_{10}^2\}.$$

На заключному етапі адаптивна система проводить нормування сум (1) та (2) за методом ділення на максимум серед компонент.

Виходячи, наприклад, з норми 50 % незасвоєння навчального матеріалу, очевидно, що в описаному прикладі для студента А системою формується матеріал для повторного вивчення, побудований на основі квантів k_7, k_8 та k_{10} (рис. 4):

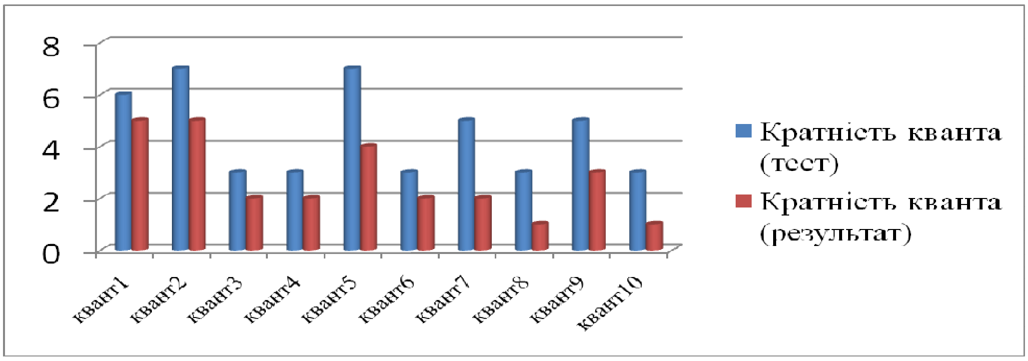

Рис. 4. Графічне представлення результатів нормування мультимножин

У загальному випадку сума $\sum_{i=1}^{n} T_i = \{k_1^{\mu_1}, k_2^{\mu_2}, \ldots, k_m^{\mu_m}\}$ всіх мультимножин T_i є мультимножиною, в якій показники її елементів визначаються рівностями:

$$\mu_j = \sum_{i=1}^{n} \lambda_{ij},\ j = 1, \ldots, m.$$

Залучення мультимножин до формування тестових завдань дає змогу також проаналізувати правильність складання тестових завдань та оцінити їх якість.

Для визначення оцінки якості тестів використовується стала $\mu = \sum_{i=1}^{m} \mu_i$. Чим більшою є ця стала для даного набору тестів, тим якіснішим, з точки зору перевірки знань, є такий набір.

Важливим показником при складанні тестових завдань є незалежність тестів. Якщо перетин двох мультимножин $T_i \bigcap T_j = \varnothing$, то тестові завдання t_i та t_j, яким відповідають мультимножини T_i та T_j, вважаються незалежними, тобто вони спираються на різні кванти.

Якщо $T_i \bigcup T_j = T_i$, то тестовий набір t_j є несуттєвим, оскільки він аналогічний до t_i.

Для визначення повноти набору тестових наборів проводять аналіз множини $P = \{k_1, k_2, \ldots, k_m\} - \left[\bigcup_{i=1}^{n} T_i\right]$.

Якщо множина P порожня, то тестовий набір наповнено правильно, оскільки для його складання залучені всі кванти інформації. В іншому випадку успішне проходження всіх тестових завдань не перевіряє знання деяких квантів інформації.

7. Висновок

Застосування для побудови адаптивних систем передачі знань теорії мультимножин дозволяє вирішити такі навчальні задачі:

– побудувати базу знань навчального контенту на основі найменших неподільних квантів інформації;

– здійснити ефективну прив'язку квантів до відповідних контролюючих тестових завдань;

– адаптувати навчальний контент відповідно до здобутих успіхів студента під час навчання;

– провести верифікаційні дослідження повноти та якості сформованих тестових завдань.

Це дає змогу забезпечити того, хто навчається, індивідуально сплановaною стратегією навчання з урахуванням попереднього рівня його знань та на основі диференційного підходу до реальних вмінь та навиків, які він проявив під час навчання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Башмаков А.И. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем // А.И. Башмаков, И.А. Башмаков. – М.: Информационно-издательский дом «Филинъ», 2003. – 616 с.
2. Blizard W. The Development of Multiset Theory / W. Blizard // Notre Dame J. of Formal Logic. – 1989. – Vol. 30, N 1. – P. 36 – 66.
3. Кнут Д. Искусство программирования: в 2 т. / Кнут Д.; пер. с англ. – М.: “Вильямс”, 2000. – [3-е изд.]. – Т. 2. – 832 с.
4. Albert J. Algebraic properties of bag data types / J. Albert // Seventeenth International Conference on Very Large Data Bases. – Barcelona, Spain, 1991. – P. 211 – 219.
5. Сачков В.Н. Комбинаторные методы дискретной математики / Сачков В.Н. – М.: Наука, 1977. – 319 с.
6. Айгнер М. Комбинаторная теория / Айгнер М.; пер. с англ. – М.: Мир, 1982. – 558 с.
7. Стенли Р. Перечислительная комбинаторика / Стенли Р.; пер. с англ. – М.: Мир, 1990. – 440 с.
8. Заторський Р.А. Про число сполучень на мультимножинах / Р.А. Заторський // Вісник КНУ. – (Серія «Фіз.-мат. науки»). – 2000. – Вип. 3. – С. 42 – 47.
9. Lamperti G. On Multisets in Database Systems / G. Lamperti, M. Melchiori, M. Zanella // Multiset Processing: Mathematical, Computer Science, and Molecular Computing Points of View, number 2235 in Lecture Notes in Computing Since. – Berlin: Springer-Verlag, 2001. – P. 147 – 215.
10. Наиболее интересные новшества в стандарте SQL:2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nestor. minsk.by/sr/2004/03/40331.htm.
11. Libkin L. Query Language for Bags and Aggregates Function / L. Libkin, L. Wong // J. of Computer and System Sciences. – 1997. – Vol. 55, N 1. – P. 241 – 272.
12. Баранов В.И. Экстремальные комбинаторные задачи и их приложения // В.И. Баранов, Б.С. Стечкин. – М.: Наука, 1989. – 54 с.
13. Величко В.Ю. Решение задачи прогнозирования свойств составных объектов на основе вывода по аналогии / В.Ю. Величко // Информационные технологии и вычислительные системы. – 2002. – № 2. – С. 46 – 55.
14. Petrovsky A. Method for approximation of diverse individual sorting rules / A. Petrovsky // Informatica. – 2001. – Vol. 12, N 1. – P. 109 – 118.
15. Dershowitz N. Proving termination with multiset or- dering / N. Dershowitz, Z. Manna // Communication of ACM. – 1979. – Vol. 22, N 8. – P. 465 – 476.
16. Ломазова И.А. Анализ семантических свойств некоторых классов программ и сетей Петри: автореф. дис. д-ра физ.-мат. наук / И.А. Ломазова. – Переяславль-Залесский: Ин-т программных систем РАН, 2001. – 44 с.
17. Славин О.А. Использование мультимножеств в распознавании символов / О.А. Славин // Труды института системного анализа Российской академии наук. – 2006. – Т. 23. – С. 198 – 205.
18. Буй Д.Б. Теория мультимножеств: библиография, применение в табличных базах данных / Д.Б. Буй, Ю.А. Богатырева // Радиоэлектронные и компьютерные системы. – 2010. – № 7 (48). – С. 56 – 62.
19. Петровский А.Б. Пространства множеств и мультимножеств // А.Б. Петровский – Москва: Едиториал УРСС, 2003. – 248 с.
20. Заторський Р.А. Деякі методи та задачі комбінаторного аналізу (Спеціальний курс математики) // Заторський Р.А. – Івано-Франківськ: Лік, 2006. – 136 с.
21. Петровский А.Б. Мультимножества как модель представления многопризнаковых объектов в принятии решений и распознавании образов / А.Б. Петровский // Искусственный интеллект. – 2002. – № 2. – С. 236 – 243.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2014